

УДК 349.42

ПРО ПРИНЦИПИ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

**В.Ю. УРКЕВИЧ, доктор юридичних наук, доцент,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого**

У статті здійснено аналіз загальних та спеціальних принципів виробництва органічної сільськогосподарської продукції, закріплених у законодавстві України.

Сільськогосподарська продукція, органічне виробництво, загальні принципи органічного виробництва, спеціальні принципи органічного виробництва.

Виробництво органічної сільськогосподарської продукції має значні перспективи в Україні. Воно виступає засобом екологізації сільського господарства, а також має задовольнити все зростаючий всесвітній попит на продовольство. Згідно з наявною інформацією, вже сьогодні в Україні більше 100 сільгосп підприємств, що здійснюють діяльність на площі понад 260 тис. га за принципами органічного господарювання, сертифіковані відповідно до діючих міжнародних стандартів. Обсяг світового ринку органічних продуктів оцінюється в понад 40 млрд доларів США на рік [5]. Отже, характеристика принципів виробництва органічної сільськогосподарської продукції має важливе як теоретичне, так і практичне значення.

Незважаючи на те, що окремі науковці вже зверталися до з'ясування як загальної характеристики принципів аграрного права та правового регулювання окремих видів аграрних відносин [1, с. 55; 2, с. 13; 3, с. 15; 14], так і до правових проблем організації органічного сільськогосподарського виробництва [4; 10; 11; 15], проте до цього часу питання принципів останнього окремо не висвітлювалося. До того ж після нормативного закріплення у Законі України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 3 вересня 2013 р. № 425-VII [12] (далі – Закон), принципи виробництва органічної сільськогосподарської продукції в аграрно-правовій літературі поки що не аналізувалися.

Мета даної статті – науковий аналіз принципів виробництва органічної сільськогосподарської продукції, закріплених у законодавстві України, розкриття їх сутності та змісту.

Переходячи до основного викладу, зазначимо, що у науці аграрного права існують різні підходи до розуміння принципів аграрного права. Так,

принципи аграрного права визначають як основні засади, на яких ґрунтується механізм правового регулювання аграрних відносин [1, с. 55]. Схоже трактування міститься в підручнику з аграрного права, де ці принципи тлумачаться як провідні ідеї, основоположні засади, наукові положення, віддзеркалені в нормах цієї галузі права, які в комплексі впорядковують аграрні відносини [2, с. 13]. Також під принципами аграрного права пропонується розуміти основоположні засади, керівні ідеї, що лежать у підґрунті правової регламентації аграрних відносин [3, с. 15]. Очевидно, що розглядуваними принципами є вихідні ідеї, засади, що пронизують галузь аграрного права й на яких ґрунтується правове регулювання суспільних аграрних відносин.

В аграрно-правовій літературі наводиться різний перелік принципів аграрного права. Так, приміром, В.М. Єрмоленко вказує, що ними, зокрема, виступають: а) забезпечення потреб населення і промисловості безпечною і якісною сільськогосподарською сировиною, а природних потреб громадян – якісною сільськогосподарською продукцією; б) забезпечення продовольчої безпеки держави; в) урахування особливостей сільськогосподарської діяльності; г) вільне обрання селянами форм і напрямів сільськогосподарської діяльності; д) забезпечення рівності учасників аграрних правовідносин; е) підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки; є) інноваційний розвиток сільського господарства; ж) екологізація сільського господарства; з) гарантованість захисту прав сільськогосподарських товаровиробників та ін. [1, с. 56–61].

Принципи галузі аграрного права знаходять свій прояв в окремих сферах аграрного виробництва, зокрема у виробничо-господарській діяльності сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі й при виробництві органічної сільськогосподарської продукції.

Зазначимо, що принципи виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної сільськогосподарської продукції (сировини) закріплені у ст. 4 Закону. При цьому в даному нормативно-правовому акті вони розподілені на загальні й спеціальні. Охарактеризуємо їх детальніше, розпочавши із загальних принципів.

Так, у п. 1 ст. 4 Закону першим серед загальних принципів виробництва органічної сільськогосподарської продукції визначено принцип добровільності. Цей припис означає, що органічне виробництво здійснюється виключно на добровільних засадах, за власним волевиявленням сільськогосподарського товаровиробника. Ініціатива щодо переходу на виробництво органічної сільськогосподарської продукції має виходити саме від останнього, а вже після її виявлення виникають відповідні суспільні відносини, у тому числі й за участю органів державного регулювання сільського господарства (щодо сертифікації органічного виробництва, оцінки придатності земель (ґрунтів) для виробництва органічної продукції, нагляду й контролю за органічним виробництвом та ін.).

Другим серед загальних принципів виробництва органічної сільськогосподарської продукції Закон називає принцип рівності прав суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво, зберігання, перевезення та реалізацію органічної продукції (сировини). Цей принцип є продовженням відповідного засадничого положення аграрного права щодо рівності учасників аграрних правовідносин. Згідно із принципом, що розглядається, органічне виробництво може здійснюватися суб'єктами господарювання різних організаційно-правових форм та форм власності, а також приватними підприємцями. Аграрне та інше законодавство гарантує названим суб'єктам рівні права в організації такого виробництва, його сертифікації, використанні відповідних природних ресурсів, збуті виробленої сільськогосподарської продукції.

Наступним є нормативно закріплений принцип раціонального використання природних ресурсів, забезпечення їх належного використання та відтворення. Зрозуміло, що здійснення органічного виробництва неможливе без використання природних ресурсів. Передусім це стосується земель сільськогосподарського призначення, що використовуються у процесі виробництва рослинницької й тваринницької органічної продукції. При виробництві продукції аквакультури та органічних морських водоростей використовуються відповідні водні об'єкти, а продукції бджільництва – як землі сільськогосподарського та іншого цільового призначення, на яких розташовано відповідні насадження ентомофільних рослин, так і лісові ресурси. У природноресурсовому законодавстві категорії «раціональне використання природних ресурсів» і «належне використання природних ресурсів», на жаль, не закріплені, проте, як видається, таким використанням слід вважати використання природних ресурсів відповідно до їх цільового призначення, з такою інтенсивністю, що давала б змогу забезпечувати їх природне відтворення.

Одним із важливих принципів органічного виробництва, закріпленим у Законі, є відмова від використання генетично модифікованих організмів та продукції з них. Відносини щодо розробки, створення, випробування, дослідження, транспортування, імпорту, експорту, розміщення на ринку, вивільнення у навколишнє середовище та використання в Україні генетично-модифікованих організмів регламентовані Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31 травня 2007 р. № 1103-V [13]. ГМО визначається як будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах. Справа в тому, що у даний час світова наука перебуває на такому етапі свого розвитку, коли вплив ГМО на організм людини поки що достеменно не вивчено. А тому відсутність ГМО в органічній сільськогосподарській продукції є гарантією її безпечного використання людиною для харчування.

Принцип відмови від використання хімічно синтезованих зовнішніх ресурсів також названо серед загальних принципів ведення органічного

виробництва. Відмова від використання таких ресурсів є пріоритетною вимогою організації органічного виробництва, оскільки під час нього виключається застосування хімічних добрив, а також пестицидів та агрохімікатів, отриманих шляхом хімічного синтезу, хімічних алопатичних ветеринарних препаратів тощо. Адже залишки таких хімічно синтезованих речовин залишаються у виробленій сільськогосподарській продукції і справляють негативний вплив на здоров'я її споживача. З цього приводу В.М. Єрмоленко зазначає, що незважаючи на введення в Євросоюзі заборони на використання антибіотиків у кормах для тварин практично всі зарубіжні компанії, які постачають продукти для приготування комбікормів у країни СНД, використовують за замовчуванням різні антибіотики. Тим самим вони домагаються передусім ефекту стимуляції росту, зниження конверсії корму і скорочення терміну відгодівлі. Проте постійне використання антибіотиків загрожує здоров'ю населення, яке вживає таке м'ясо в їжу. Для деяких людей споживання такої продукції може мати фатальний результат [9, с. 47].

Вимога довгострокового підтримання родючості ґрунту як загальний принцип виробництва органічної сільськогосподарської продукції має непересічне значення для виробництва названої рослинницької та тваринницької продукції. Адже ґрунтом є природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості; родючістю ґрунту є здатність ґрунту задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, повітрі і теплі в достатніх кількостях для їх нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту (ст. 1 Закону України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. № 962-IV [6]). Звідси при організації органічного виробництва має забезпечуватися підтримання родючості ґрунту у найбільш тривалій перспективі, з тим, щоб сприяти сталості такого виробництва, тобто забезпечити органічною сільськогосподарською продукцією не лише нинішніх, а й прийдешніх поколінь. Без довгострокового підтримання родючості ґрунту розв'язати таке завдання неможливо.

Оскільки органічне виробництво безпосередньо пов'язано з вирощуванням сільськогосподарської продукції внаслідок розвитку природних біологічних процесів, то Законом закріплено й такий принцип, як використання живих організмів та методів механічного виробництва. Адже без цього здійснювати виробництво продукції з використанням природних механізмів та ресурсів просто неможливо.

Забезпеченню «природності» виробництва органічної сільськогосподарської продукції має сприяти і вміщений до Закону принцип забезпечення високого рівня біологічного розмаїття. Останнє визначається як сукупність усіх видів рослин, тварин і мікроорганізмів, їх угруповань та екосистем у межах території України, її територіальних та внутрішніх морських вод, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу; біологічне різноманіття складається з

видового, популяційного, ценотичного, генетичного різноманіття; людина є невід'ємним елементом біологічного різноманіття і поза ним існувати не може (ст. 1 Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» від 21 вересня 2000 р. № 1989-III [7]). Очевидно, що високий рівень біологічного розмаїття гарантує дотримання природних процесів відтворення рослинного і тваринного світу, об'єкти яких використовуються в органічному виробництві.

Останнім серед загальних принципів виробництва органічної сільськогосподарської продукції у Законі названо принцип використання у органічному виробництві процесів, що не завдають шкоди навколишньому природному середовищу, здоров'ю людей, рослинам, здоров'ю та благополуччю тварин. Цей принцип є своєрідною вимогою екологічної безпеки при здійсненні органічного виробництва, тобто такого стану навколишнього природного середовища (у широкому розумінні), за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей (ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-XII [8]).

Зрозуміло, що розглянуті принципи стосуються загальних засад виробництва органічної сільськогосподарської продукції незалежно від її видів. Зважаючи на це їх найменування у Законі як «загальні» принципи організації виробництва органічної сільськогосподарської продукції є цілком виправданим.

У цілому погоджуючись із віднесенням до загальних принципів виробництва органічної сільськогосподарської продукції наведених законодавчих приписів, зверенню увагу на необхідність їх доповнення наступними положеннями.

Так, Законом органічною визнається сільськогосподарська продукція, що отримана в результаті сертифікованого виробництва (ст. 1); право виробляти таку продукцію має фізична чи юридична особа будь-якої організаційно-правової форми та будь-якої форми власності, яка пройшла оцінку відповідності виробництва органічної продукції (сировини), отримала сертифікат відповідності (ст. 12); при виробництві органічної продукції рослинного походження дозволяється використовувати лише сертифіковані органічне насіння та посадковий матеріал (ст. 18); реалізація органічної продукції дозволяється лише за наявності сертифіката відповідності (ст. 28); використання державного логотипа встановленого зразка та маркування органічної продукції здійснюються за наявності відповідного сертифіката (ст. 29). Вважаємо, що у наведених приписах Закону безпосередньо закріплені елементи ще одного загального принципу виробництва органічної сільськогосподарської продукції – сертифікації органічного виробництва, що теж має бути включений до п. 1 ст. 4 Закону.

Пункт 2 ст. 4 Закону містить перелік так званих спеціальних принципів виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної

сільськогосподарської продукції (сировини). Серед іншого до них віднесено і принцип врахування місцевого або регіонального екологічного стану територій під час вибору категорії продукції для виробництва. Вважаємо, що наведене положення має стосуватися загальних принципів, що розглядаються, адже при організації органічного виробництва сільськогосподарської продукції будь-якого виду (рослинного чи тваринного походження, аквакультури, бджільництва, тощо) обов'язково має враховуватися місцевий або регіональний екологічний стан територій з огляду на перспективи провадження такої діяльності на них.

Аналіз переліку спеціальних принципів виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної сільськогосподарської продукції (сировини), наведених у п. 2 ст. 4 Закону, дає змогу дійти висновку, що їх слід було б іменувати не як «спеціальні», а як принципи виробництва, зберігання, перевезення та реалізації окремих видів органічної продукції (сировини). Відповідно до цього можна запропонувати усі закріплені у Законі принципи розподілити на такі групи:

1) принципи виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної продукції (сировини) рослинного походження, до яких належать такі з них: а) забезпечення збереження та відтворення родючості ґрунтів, їх стійкості та біологічного розмаїття методами, які оптимізують біологічну активність ґрунтів, забезпечують збалансоване постачання поживних речовин для рослин; б) мінімізації використання невідновлювальних та зовнішніх ресурсів; в) переробки відходів та супутніх продуктів рослинного походження для подальшого використання у виробництві продукції рослинного походження; г) охорони рослин за допомогою превентивних заходів, таких як вибір відповідних видів та сортів, стійких до хвороб та шкідників, сівозміни, механічних та фізичних методів та захист від природних ворогів (шкідників);

2) принципи виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної продукції (сировини) тваринного походження, а саме: а) переробки відходів та супутніх продуктів тваринного походження для подальшого використання у виробництві продукції тваринного походження; б) охорони здоров'я тварин шляхом заохочення їх природного імунного захисту, відбору відповідних порід; в) врахування при виборі порід ступеня адаптації тварин до місцевих умов, їх життєздатності та стійкості до хвороб; г) дотримання високого рівня благополуччя тварин, що задовольняє потреби, притаманні кожному окремому виду; д) виробництва продукції органічного тваринництва з тварин, що були вирощені в органічних господарствах з самого народження упродовж усього життя; е) годування тварин органічними кормами; є) виключення використання штучно виведених поліплоїдних тварин;

3) принцип виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної продукції (сировини) аквакультури, яким є збереження біологічного розмаїття природних водних екологічних систем, безперервної охорони водного середовища та якості навколишніх водних та поверхневих екологічних систем при виробництві продукції рибальства.

Проведене дослідження дає змогу підсумувати, що у Законі України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» в цілому обґрунтовано закріплені так звані загальні принципи організації виробництва органічної сільськогосподарської продукції. Запропоновано додатково до них включити принципи, що мають важливе значення при органічному виробництві сільськогосподарської продукції будь-якого виду, а саме: а) принцип сертифікації органічного виробництва; б) принцип врахування місцевого або регіонального екологічного стану територій під час вибору категорії продукції для виробництва.

Так звані «спеціальні» принципи органічного виробництва запропоновано іменувати принципами виробництва, зберігання, перевезення та реалізації окремих видів органічної сільськогосподарської продукції (сировини), з виділенням серед них принципів виробництва продукції рослинного чи тваринного походження, а також продукції аквакультури.

Перспективою подальших наукових розвідок у напрямі порушених проблем може бути використання отриманих результатів у майбутніх дослідженнях, а також характеристика правових аспектів органічного виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції.

Список літератури:

1. Аграрне право України : підруч. / В.М. Єрмоленко, О.В. Гафурова, М.В. Гребенюк та ін.; за заг. ред. В.М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.
2. Аграрне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.П. Жушман, В.М. Корнієнко та ін.; за ред. В.П. Жушмана та А.М. Статівки. – Х. : Право, 2010. – 296 с.
3. Актуальні питання аграрного права України: теорія і практика : моногр. / А.М. Статівка, В.Ю. Уркевич, В.М. Корнієнко та ін.; за ред. А.М. Статівки. – Х. : Вид-во «ФІНН», 2010. – 240 с.
4. Берлач Н.А. Правове визначення органічного сільського господарства в Україні / Н.А. Берлач // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К., 2009. – Вип. 46. – С. 225–230.
5. Верховна Рада України започатковує правову базу органічного землеробства // Земельне право України: теорія і практика. – 2010. – № 10. – С. 77.
6. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349.
7. Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – Ст. 405.
8. Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
9. Єрмоленко В.М. Правові аспекти органічного сільськогосподарського виробництва як важливий чинник забезпечення екологічної безпеки / В.М. Єрмоленко // Актуальні проблеми становлення і розвитку права екологічної безпеки в Україні: матер. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 28 березня 2014 р.) / ред. кол.: М.В. Краснова та ін. ; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Чернівці : Кондратьєв А.В., 2014. – С. 46–49.
10. Кулинич П.Ф. Виробництво органічної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції: земельно-правові аспекти / П.Ф. Кулинич // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К., 2009 – Вип. 43. – С. 414–429.
11. Оверковська Т.К. Проблемні питання правового регулювання органічного виробництва у сільському господарстві / Т.К. Оверковська // Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез міжнар. наук. конф. «Десяті осінні юридичні

читання» (м. Хмельницький, 18–19 листопада 2011 р.): у 4-х част. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2011. – Частина друга. – С. 191–193.

12. Офіційний вісник України. – 2013. – № 78. – Ст. 2893.

13. Офіційний вісник України. – 2007. – № 45. – Ст. 1837.

14. Савченко Г.І. Пріоритетність розвитку сільського господарства як принцип аграрного права : моногр. / Г.І. Савченко. – Х. : Вид-во «Лідер», 2013. – 186 с.

15. Туєва О.М. Органічне землеробство в контексті екологізації аграрних правовідносин / О.М. Туєва // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матер. Всеукр. круглого столу (25 травня 2012 р.): зб. наук. пр. / за заг. ред. В.М. Єрмоленка, В.І. Курила, В.І. Семчика. – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2012. – С. 129–131.

В статье осуществлен анализ общих и специальных принципов производства органической сельскохозяйственной продукции, закрепленных в законодательстве Украины.

Сельскохозяйственная продукция, органическое производство, общие принципы органического производства, специальные принципы органического производства.

The article presents an analysis of general and special principles of production of organic agricultural goods, fastened in the legislation of Ukraine.

Agricultural produce, organic production, general principles of organic production, special principles of organic production.